

Gorzów Wielkopolski גוז'וב ווילקופולסקי

יישוב קטן, הנמצא בשפך נהר הווארטה, היה התשתית לעיר בשם נובי לאנדסברג – היא גוז'וב ווילקופולסקי. העיירה הפכה למרכז חשוב של תרבות ומסחר בגבולותיו המזרחיים של חבל ברנדנבורג. אין בידינו מקורות, המצביעים על נוכחותם של היהודים במקום בתקופה האמורה.

יתכן והם הגיעו לעיר לאחר השריפה הגדולה של 1350, והביאו את הונם לשיקומה. יש להניח כי באותה התקופה קמה גם השכונה היהודית. היא השתרעה על החלק הדרום-מזרחי של העיר. גבולותיה צוינו בידי הרחובות העכשוויים: סיקורסקייגו, ספוחז'ובה, מלינסקה ווודנה. וודאי אז קם גם בית העלמין הנחוץ כל כך לקהילה, ועמו בית הכנסת והמקווה. אין אנו יודעים כיצד התארגנה השכונה. איזכור לקיומה של השכונה מגיע משנת 1557, כאשר היהודים כבר לא היו במקום. גירושם של היהודים מאיזור המארקט, דהיינו, גם מגוז'וב חל בשנת 1510. היהודים הואשמו אז בחילול לחם הקודש. הנוצרים איכלסו את השכונה היהודית, והתאימו אותה לצרכיהם – המקווה, שעמד בסמוך לחומת העיר למשל, הפך לבית מרחץ ציבורי.

שובם הרשמי של היהודים לחבל הברנדנבורג חל ב-21 במאי 1671. הנסיך הבוחר פרידריך וילהלם הוציא צו המבטל את איסור ההתיישבות. אולם מסמכים ישנים מעידים על כך שהיהודים הופיעו בגוז'וב כבר ב-1649, בהתיישבות ארעית.

המאות ה-17 וה-18 היו תקופה טובה עבור הצבור היהודי בעיר. גוז'וב הפכה לעיר השלישית בחבל ברנדנבורג מבחינת גודל האוכלוסיה היהודית – לאחר פרנקפורט שעל נהר האודר וברלין. הוערכו והוקרו יכולותיהם האירגוניות והתושייה שלהם, הועסקו גם יהודי-חצר (*Hofjuden*). ישראל אהרן, שהתיישב גרוז'וב היה מקורב לחצר. הוא קנה בית גדול ב-1667, ברח' לוז'צקה דהיום (Luisenstraße 12), שעד בנייתו של בית הכנסת הפך למקום התכנסות מרכזי עבור הקהילה היהודית.

בית הכנסת הוקם ב-1752, במרכזו של רובע מימי הביניים, יתכן והוקם במקום שבו עמד בית כנסת בעבר. מראהו של בית הכנסת אינו ידוע לנו. הוא פורק ב-1851, וב-13 בספטמבר 1854 חונק בחגיגות בית הכנסת החדש. היו בן 150 מקומות לגברים, ו-135 מקומות לנשים. בשער

מוקם הפסוק העברי (ובגרמנית): "ביתי בית תפילה ייקרא לכל העמים". החל ב-1886 פעל בו כבר בית מדרש וכולל. לאחר קבלת הזכות לשוויון במאה ה-19, גדל משקלם החברתי של יהודי גוז'וב. רבים מהם נמנו על האליטות התרבותיות והכלכליות של העיר.

תבוסתה של גרמניה במלחמת העולם הראשונה קלקה את היחסים הטובים בין היהודים לגרמנים בעיר, והמשבר העולמי של 1929 הביא לעיר את האבטלה הגדולה. באווירה של איבה הולכת וגוברת, התעמולה האנטישמית והתקיפות האלימות מצד חברי ה-NSDAP אילצו את היהודים לפרוש מחיי צבור. החל חרם על החנויות ובתי העסק היהודיים, וגם תהליך החרמתם. בעת "ליל הבדולח" (9-10 בנובמבר 1938) פלוגות ה-SA הציתו את בית הכנסת. הבניין השרוף נמכר בדצמבר 1938 לחברת מוריץ. חומותיו פורקו בשנות ה-50 של המאה העשרים. היום ברח' לאז'יינקי 4 עומד בית מגורים; לידו הוצבה אבן זיכרון ועליה הכיתוב: "בית הכנסת -1854 1938". רגע חורבנו של בית הכנסת בגוז'וב תואר בספרה של הסופרת הגרמניה כריסטה וולף, "מראות הילדות". ספרה הוא מקור פז לידע אודות לנדסברג שלפני המלחמה, שבה היא חיה לפני 1945. לפי מרשם התושבים, שערכו הגרמנים במאי 1939, בעיר התגוררו 97 יהודים. מניחים ששארית יהודי גוז'וב גורשה מהעיר בטרנספורטים ב-1942. גוז'וב הפכה ל-*judenrein* ("שטח נקי מיהודים") בפעם השנייה בתולדותיה.

בית העלמין היהודי בגוז'וב ווילקופולסקי הוא בית הקברות העתיק ביותר שנשתמר בעיר. הוא נמצא ברחוב גוויאזדז'יסטה, למרות ששער הכניסה עובר דרך מתחם הסדנא ברחוב סלונצ'נה. בית העלמין נרשם ברשימת האתרים לשימור בשנת 2006, תחת המספר L-194A. בשנת 2008 הועבר לידי איגוד הקהילות היהודיות בפולין. שטח בית העלמין משתרע על כ-0,72 ההקטר.

האזכור המוקדם ביותר לקיומו של בית העלמין מגיע מ-1723, אולם קרוב לוודאי שהלה היה קיים כבר במחצית השנייה של המאה ה-17. יתכן ובית העלמין הוקם במקום, שהתקיים בו בית עלמין מימי הביניים, עליו איננו יודעים דבר. הרכב חולי של הקרקע איפשר חפירת קברים בכל עונות השנה, מבנה הררי הגן בפני שטפונות. המאפיין הטופוגרפי העיקרי של בית העלמין הוא תל עולה, שצומחים עליו עצי ערמונים, והמושווה לעמק יהושפט התנכ"י. המצבה

העתיקה ביותר הינה משנת 1759 (של מרדכי נויין, הרב המוקדם ביותר הידוע בלנדסברג).
הקבורה האחרונה (?) הייתה ב-1936; בית העלמין ננעל ב-1942.

מבנה החלקות והשדרות בתוך בית העלמין קריא עדיין. החלק הצפוני (והישן ביותר) של בית העלמין גודר בחומת אבני-שדה בין השנים 1815-1835. החלק הדרומי, והמגודר ברשת, נספח מאוחר יותר לבית העלמין. במחצית המאה ה-19 נבנה גם בית טהרה שנשתמר עד ימינו. למרות שינויים רבים בחזית בית הטהרה, נשתמר הקישוט הרץ מתחת לקו הגג, בצורת מגני דוד. פינות הבית מעוטרות במעין מגדלונים עם גגונים מחודדים. קישוטים אלה קשורים במראם ובצורתם לאלה שקישטו את בית הכנסת של גוז'וב, שאיננו בנמצא עוד. בשנת 1927 בקרבה בלתי אמצעית לבית הטהרה נבנה בית להנהלת בית העלמין, והוא, במידת הצורך, שימש גם כבית טהרה.

בית העלמין שרד את המלחמה והשואה במצב טוב יחסית; רק אחרי 1945 הוא חולל ונהרס באופן שיטתי. בשנות ה-80 של המאה ה-20 בית הטהרה הפך לסדנא. בשנות ה-90 של המאה ה-20 נעשו נסיונות הצלה ראשוניים. שטח בית העלמין נוקה וסודר הודות לאמצעים שנשלחו מטעם תושבי גוז'וב לשעבר וה-PHARE. קם אתר תצוגה של המצבות שנשתמרו, שוקם גם שער בית העלמין, שהוצמד לו שלט ועליו הכיתוב: "אבן זו תהיה לעדות" (בעברית, בגרמנית ובפולנית). עד ימינו בשטח בית העלמין נשתמרו כ-10 קברים מפוארים של משפחות יהודיות אמידות (ליד החומה, בצד המערבי), כ-50 מצבות שלמות, 23 שבורות, ו-92 יסודות קבר.